

Dziedzictwo archeologiczne rejonu Bobolic

INFORMATOR
Pozna - Bobolice 2015

Tekst: Michał Pawłeta
Instytut Prahistorii
Uniwersytet im. A. Mickiewicza
ul. Umultowska 89D
61-614 Poznań
<http://archeo.amu.edu.pl>
<http://archeo.amu.edu.pl/bobolice/>
Projekt graficzny: Robert Demarczyk

Projekt został dofinansowany ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego - program Dziedzictwo kulturowe - priorytet 5 - Ochrona zabytków archeologicznych, koordynowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (nr zadania 3805/14/FPK/NID), w ramach zadania „Nieinwazyjne rozpoznanie potencjału zasobów archeologicznych rejonu Bobolic, woj. zachodniopomorskie” (2014-2015).

Ziemia bobolicka to malownicza kraina lasów oraz jezior, ch tnie odwiedzana przez turystów. Mało kto jednak wie, e również stojak tury ci region ten odwiedzaj archeolodzy, którzy od wielu lat prowadz tu swoje badania. Jest to bowiem rejon bogaty i zró nicowany nie tylko pod k tem walorów przyrodniczych, ale tak e jeden z ciekawszych pod wzgl dem wyst puj cych na nich zabytków archeologicznych.

Liczne stanowiska archeologiczne zostały odkryte jeszcze przed II wojn wiatow , z czego do dzi wiele z nich znanych jest tylko z danych archiwalnych. W latach 60. zeszłego stulecia, na tym terenie prowadzone były badania nad wczesno redniowiecznym osadnictwem grodo wym, przez przedstawicielei rodowiska pozna skiego – Jerzego Olczaka, Kazimierza Siuchni skiego oraz Władysława Łosi skiego. Nast pnie, w latach 1978-1991, obszary te zostały poddane tradycyjnym poszukiwaniom powierzchniowym w ramach programu AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski). Doprowadziły one do odkrycia bardzo wielu stanowisk archeologicznych. Niemniej, znane s one głównie z terenów odkrytych, obj tych upraw roln .

Du e zalesienie rejonu Bobolic stanowi istotne ograniczenie dla efektywnego rozpoznania zasobów zabytkowych i skutecznej prospekcji archeologicznej tych terenów. Szczególnie pomocne w przypadku obszarów zalesionych jest zastosowanie innych metod prospekcji, które umo liwiaj lepsze rozpoznawanie zasobów archeologicznych.

W latach 2014-2015, z inicjatywy Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, dzi ki uzyskaniu dofinansowania ze rodków Ministra Kultury i Dziedzictwa

Narodowego, na ww. terenie realizowano badania w ramach naukowego projektu: „Nieinwazyjne rozpoznanie potencjału zasobów archeologicznych rejonu Bobolic, woj. zachodniopomorskie”. Były one prowadzone przez interdyscyplinarny zespół, zło ony z naukowców pochodz cych z ró nych o rodków w Polsce. Projekt dotyczył wykonania bada , opartych na kompleksowym wykorzystaniu nowych technik nieinwazyjnych w archeologii, celem rozpoznania, weryfikacji oraz inwentaryzacji stanowisk archeologicznych w rejonie Bobolic. Dzi ki niemu odkryto kilkadziesi t nieznanych dotychczas stanowisk, rozmieszczonych na przestrzeni około 180 km².

W ramach prac wykonano tradycyjne badania powierzchniowe, teledetekcj lotnicz oraz analiz wysokorozdzielczych zobrazenia satelitarnych. Prowadzono tak e weryfikacj obszarów le nych w oparciu o wyniki lotniczego skanowania laserowego LiDAR (Light Detection and Ranging). Na wybranych stanowiskach, w celu zidentyfikowania anomalii w promieniowaniu elektromagnetycznym poszczególnych obiektów archeologicznych, zastosowano nieinwazyjn prospekcj geomagnetyczn .

Grodziska

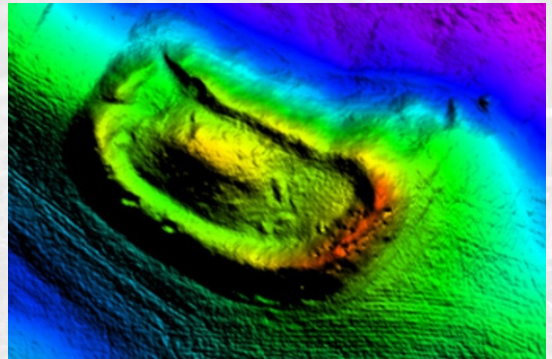
W trakcie prowadzenia badań terenowych, archeolodzy – oprócz poszukiwania zalegających na powierzchni ziemi fragmentów naczy glinianych, kamiennych i krzemienych przedmiotów itd., które wskazują im potencjalne miejsca występowania pod powierzchnią gruntu struktur pradziejowych – poszukują także miejsc wyróżniających się własnymi, charakterystycznymi formami terenów. Mimo dawnej metryki, zazwyczaj są one bez trudu widoczne w otaczającym je krajobrazie. Najbardziej rozpoznawalnymi z nich, choć o znacznych rozmiarach czy złożonych konstrukcjach obronnych, jak wały i fosy, są grodziska. Zakładane one były dawniej w miejscach z natury swojej obronnych: w ród bagien, na wyspach i półwyspach czy na wzniesieniach. Lokalizacja większości tych rozpowszechnionych na ziemiach polskich – zwłaszcza okresie wczesnego średniowiecza – została obronnych, znana jest archeologom od dawna.

W przypadku większości grodzisk znajdujących się na terenie Pomorza, badania wykopaliskowe pewnych ich niewielkich fragmentów po raz ostatni były wykonywane w latach 60. ubiegłego stulecia. Z tego powodu obecnie istotne wydaje się dokładne rozpoznanie tych obiektów, przy pomocy nieinwazyjnych technik badawczych. Mają one na celu nie tylko szczegółowe rozpoznanie struktur i obiektów zabytkowych oraz konstrukcji zabudowy, znajdujących się pod powierzchnią gruntu, bez konieczności ich rozkopywania, lecz również ich ocenę pod kątem konserwatorskim – stanu zachowania i zidentyfikowania zmian i zniszczeń, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat.

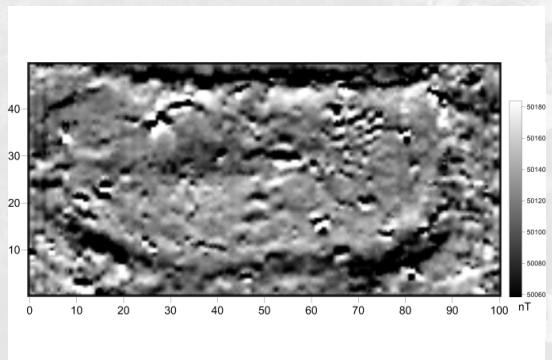
Wyróżniającym się obiektem jest rozległe, wyżynne, pierścieniowate w kształcie owalu grodzisko z wypukłym majdanem w Górawinie. Posiada ono bardzo dobrze zachowane wysokie wały o stromych zboczach, otaczające majdan, którego powierzchnia wynosi ok. 3 hektarów. Elementem charakterystycznym tego grodziska – oprócz znacznej różnicy wysokości zachowanej

Górawino stan. 1 (Fot. M. Pawleta).

Górawino stan. 1 (Oprac. R. Zapłata).

Górawino stan. 1. (Oprac. W. Małkowski).

Górawino stan. 1 (Fot. M. Pawleta).

Grodziska

Kurowo stan. 1 (Fot. A. Kasprzak).

Bobrowo stan. 1 (Fot. A. Kasprzak).

Gozd stan. 1 (Fot. A. Kasprzak).

Głodowa stan. 1 (Fot. A. Kasprzak).

linii wałów w stosunku do poziomu majdanu, jest czytelna forma kulminacji terenu w jego centralnej części. Przeprowadzona prospekcja magnetyczna dowiodła, i prawdopodobnie nigdy nie zostało ono spalone albo stopie zniszczenia jego po arenie było stosunkowo niewielki. Obraz grodziska uzupełnia ponadto duża liczba punktowych i liniowych anomalii magnetycznych, widocznych przede wszystkim na terenie majdanu, co wskazuje na dawną aktywność w tym obszarze. Jednak odpowiedź na pytanie o charakter i rodzaj podejmowanych tu aktywności mogłoby w przyszłości przynieść planowo zrealizowane badania archeologiczne.

Innym przykładem jest wyznaczone grodzisko w Kurowie, o kształcie nieregularnego owalu z nieznacznie wypukłym majdanem, usytuowane na skraju wysokiego wzniesienia, o wymiarach 75 m x 130 m u podstawy i wysokości do 42 m. Obecnie jest ono porośnięte stym lasem mieszanym. Na prawie całym jego obwodzie czytelny jest wysoki i szeroki wał o stromych stokach, w południowej części przerwany na szerokość ok. 5 m – znajdowała się tu przypuszczalnie brama wjazdowa. W tym przypadku zastosowanie metody geofizycznej pozwoliło na stwierdzenie z dużym prawdopodobieństwem, i obiekt ten został spalony w przeszłości. Wskazuje na to czytelny obraz zmian dynamiki anomalii magnetycznych, zarejestrowany w obrębie wałów.

W omawianym rejonie znanych jest także szereg innych grodzisk – m.in. w Głodowej, Starem Bornem, Bobrowie, Gozdzie czy w samych Bobolicach. Przeważnie one usytuowane w lasach, co umożliwiło ich przetrwanie do dzisiejszych czasów. Niemniej, część z tych obiektów jest ustawicznie niszczone w wyniku działalności zwierząt, przez wrastające w nie korzenie drzew i gąsienice, czy wykopy z nielegalnych poszukiwań zabytków. Warto wspólnymi siłami ocalić te wyjątkowe zabytki, stanowiące ważne miejsca na kulturowo-krajobrazowej mapie tych okolic.

Kurhany

Inaczej niż w przypadku grodzisk przedstawia się stan badań dawnych form naziemnych, mianowicie kurhanami. Te rozpowszechnione na terenie Pomorza formy pochówku – zwykle kamienno-ziemne kopce, występują pojedynczo, zazwyczaj jednak w większych skupiskach. Choć ich część została bezpowrotnie zniszczona, jednak wiele zachowało się w dobrym stanie do czasów naszych współczesnych i można je stosunkowo łatwo rozpoznać. Jest to w dużej mierze zasługa tego, że występują one na terenach pokrytych lasami. Kurhany są przyczyną wyjątkowo cennej archeologicznej tych ziem, współtworzących ich krajobraz kulturowo-przyrodniczy.

To właśnie na obszarach leśnych archeolodzy koncentrują obecnie swoje poszukiwania. Dzięki analizie danych z lotniczego skanowania laserowego LiDAR są w stanie precyzyjnie wytypować, zlokalizować oraz zweryfikować formy terenowe, odpowiadające rozmiarami i kształtem pradziejowym kopcom.

Do najbardziej spektakularnych odkryć, dokonanych w trakcie realizowania projektu, należy zaliczyć kilka domniemyanych cmentarzyisk pradziejowych z czytelnymi na powierzchni konstrukcjami/brukami kamiennymi, oraz skupiska kurhanów kamienno-ziemnych, zlokalizowane w lasach. Bardzo trudno niemniej precyzyjnie określić ich chronologię. Przypuszczalnie pochodzą one z okresu wczesnego redniowicza, jednak sądząc na podstawie analogii do znanych tego typu konstrukcji, prawdopodobnie niektóre z nich mogą pochodzić także z wcześniejszych okresów – z epoki neolitu, czyli sprzed około 5-6 tys. lat temu.

Miejsca pozwalające domniemywać istnienia kurhanów tworzyły liczne skupiska kopców rozsianych po obszarach leśnych. Dużo trudniej było zliczenie nowych odkryć, kurhany często były leżące zachowane i dobrze ukryte w leśnych gęstwinach. Przyjmowały one różne formy i kształty, niekiedy były

Buszynko (Fot. M. Pawleta).

Wi cemiech stan. 2 (Fot. M. Pawleta).

Buszynko (Fot. M. Pawleta).

Wi cemiech stan. 3 (Fot. A. Kuczkowski).

Kurhany

Buszynko stan.1 (Fot. M. Pawleta).

Le nictwo Łanki (Fot. R. Zapłata).

Le nictwo Łanki (Fot. M. Pawleta).

ydowo stan.8 (Fot. M. Pawleta).

zlokalizowane na szczytach wzniesie , innym za razem rozproszone pomi dzy drzewami. Nie zawsze były to kopce ziemne otoczone kamieniami lub przykryte płaszczem kamiennym. Mo emy si przy tym jedynie domy la istnienia w pobli u zarejestrowanych, czytelnych w rze bie terenu kurhanów, innych form pochówków, niekoniecznie z zachowanym nasypem ziemnym.

W ród dokonanych odkry na uwag zasługuj komplekсы le ne, znajduj ce si w okolicach Buszynka. Podczas prac na tym obszarze zarejestrowano kilkadziesi t nieznanych wcze niej kurhanów. Podobny efekt przyniosła weryfikacja wskaza z analizy danych LiDAR w rejonie Chocimina oraz Wi cemierza. Wi kszo z nowo odkrytych tu kurhanów posiadała kolisty lub prostok tny kształt o rednicy od 5 do 8 m, w wielu przypadkach posiadały one regularne obstawy kamienne. Kurhany cz sto wyró niały si czytelnym, dobrze zachowanym nasypem ziemnym wysoko ci około 1 m. Towarzyszyły im porozrzucane bruki kamienne, b d ce przypuszczalnie ich pozostało ciami.

Du warto poznawcz posiada tak e odkryte na terenie Le nictwa Łanki skupisko nieznanych wcze niej dziewi ciu kurhanów z wyra nie prostok tnymi obstawami kamiennymi i nasypami ziemnymi o wysoko ci 1–1,5 m. W ród nich wyst piły dwa znacznie wi ksze (ok. 15 m x 6 m), pozostałe to siedem mniejszych (ok. 6 m x 4 m). Kurhany były poro ni te krzakami i pojedynczymi drzewami, zajmowały obszar w przybli eniu 50 m x 30 m. Uwag zwraca dobry stan zachowania wysokich nasypów ziemnych i czytelnych obstaw kamiennych. Kształtem i rozmiarami s one bardzo podobne do konstrukcji tego typu ze znanego, wczesno redniowiecznego cmentarzyska kurhanowego w ydowie.

Dziedzictwo historyczne

Wielowiekowa obecność człowieka w rejonie Bobolic doprowadziła do ukształtowania się różnych krajobrazów, które wraz z upływem czasu i następowaniem kolejnych pokoleń były sukcesywnie zacierane i zastępowane nowymi. Tego rodzaju przekształcenia i zmiany krajobrazu można śledzić za pomocą zdjęć lotniczych. W trakcie przeprowadzonego w ramach projektu przez prof. Włodzimierza Rączkowskiego rekonesansu lotniczego, zarejestrowano elementy krajobrazów, które zwyczajowo nie są przedmiotem zainteresowania archeologów, mimo że w materiale pozostało cię przeszłych działań człowieka. Należą do nich np. wsie o zachowanym średniowiecznym planie, zakładane wg zasad lokacji na prawie niemieckim – z owalnymi placami centralnymi, na których często sytuowane były kościoły (m.in. Kurowo czy Kłanino), czy tzw. ulicówki, czyli wsie, w których układ przestrzenny zagród był zorganizowany wzdłuż przebiegającej przez nie drogi (np. Gozd). Elementem przeszłego krajobrazu stanowi także systemy pól – w okolicach Cybulina zachował się ich regularny układ, będący ładem zapewne nowożytnej kolonizacji.

Aczkolwiek archeologia bada zazwyczaj odległe dzieje społeczno-ci ludzkich, obecnie jednak zakres przedmiotowy jej zainteresowania rozszerza się niemal aż do czasów nam współczesnych, stanowiąc punkt odniesienia dla tzw. „archeologii współczesnej przeszłości”. Cennym odkryciem w tym kontekście jest rozpoznanie i zadokumentowanie systemu okopów oraz stanowiska ogniowego brzońców z okresu II wojny światowej. Obiekty te, często znacznie zniwelowane i zasypane, stanowią jedno z nielicznych tego typu świadectw działań wojennych w rejonie Bobolic i Polanowa.

W rezultacie badań przeprowadzonych w ramach projektu dokonano także identyfikacji licznych relikwów zabudowy, związanej z przedwojennym osadnictwem niemieckim w okolicach Bobolic, będących elementem

Gozd (Fot. W. Rączkowski).

Cybulino (Fot. W. Rączkowski).

Ubiedrze (Fot. M. Pawłeta).

Więcierz (Fot. A. Kasprzak).

Dziedzictwo historyczne

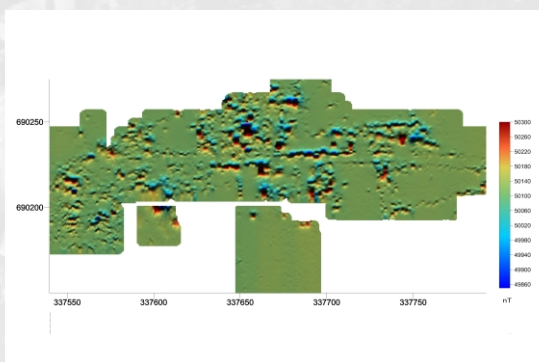
Wiadukt na trasie Polanów-Korzybie (Fot. M. Pawleta).

Ubiedrze (Fot. M. Pawleta).

Zebliner M. (Fot. R. Zapłata).

Bobrowo stan.1 (Oprac. W. Małkowski).

dziedzictwa kulturowego Pomorza. Stanowi one specyficzną grupę zabytków, definiowaną poprzez historyczną przynależność do kulturowej i stosunek do nich obecnych mieszkańców. Zaliczyć tu należy liczne pozostałości dawnych zabudowań i zagrod, zachowane układy przestrzenne całych osad i pojedynczych gospodarstw, relikty dróg, wiadukty kolejowe, mosty – w tym ceglany most z początków XX wieku linii Polanów-Korzybie nad Radwi, rampy kolejowe, nieistniejące już torowiska, pozostałości młynów wodnych itd. Zaliczają się do nich także licznie niewytkowane już i dewastowane cmentarze – jak choćby ewangelicki cmentarz w Ubiedrze, z zachowaną aleją cmentarną.

Aczkolwiek miejsca te są do dobrze znane, jednak w celu rozpoznania i oszacowania stanu ich zachowania, użyteczna wydaje się analiza danych ISOK czy prospekcja geofizyczna. Przykładowo, badania geofizyczne nieistniejącego już siedliska w Bobrowie pozwoliły określić granice zabudowy tej osady, głównie o komunikacyjnej (ulica wschód-zachód), jak również pozostałości zabudowy z towarzyszącą im siecią urządzeń podziemnych, a także miejsca wewnątrz osady wolne od zabudowy.

Niestety wiele z tych materialnych pozostałości przeszło – zwłaszcza znajdujących się na obrzeżach wsi i miast – po opuszczeniu, wraz z upływem czasu uległo dewastacji i zniszczeniu. Ich potencjał poznawczy wskazuje jednak na konieczność podjęcia działań, mogących udokumentować i przeanalizować specyfik historycznego osadnictwa tego terenu, którego pozostałości stopniowo zanikają.

Podejmowane przez archeologów badania mają na celu – poza identyfikowaniem stanowisk archeologicznych, również przy wykorzystaniu najnowszych osiągnięć technologicznych, oraz poszerzeniem na tej bazie wiedzy na temat zasiedlenia i użytkowania pewnych terenów w przeszłości – także ochronę zagrożonych zniszczeniem zabytków.

Nie chroni oni jednak dziedzictwa dla siebie, lecz głównie dla społeczeństwa. Zabytki stanowią bowiem nasze wspólne dziedzictwo – wspólne właśnie, powierzony nam w opiekę. Jest to przy tym zasób zagrożony zniszczeniem, a także nieodnawialny. Tak więc, jak wszyscy jesteście odpowiedzialni za ochronę zagrożonego środowiska naturalnego naszej planety, także i wspólnie ponosimy odpowiedzialność za przekazane nam przez naszych przodków wiadomości i kultury. Tym samym społeczeństwo ma nas obowiązek, a jednocześnie nie przywilej wspólnej ochrony dziedzictwa archeologicznego. Jeśli razem będziemy potrafili uratować to dziedzictwo, to będzie ono dla nas i naszych następców źródłem wiedzy i satysfakcji o naszych kulturowych korzeniach.

Dziedzictwo przy tym nie przynależy do niebyłej już przeszłości, lecz stanowi wartość współczesności. Stanowi ono zasób, który posiada znaczenie dla obecnych pokoleń: ma nam służyć i może być przez nas wykorzystywane w różnych celach. Przykładowo, odpowiednio zinterpretowane i uczynione zasoby archeologiczne mogą być istotnym symulatorem lub czynnikiem rozwoju regionalnego w kilku dziedzinach: ochronie zabytków, badaniach naukowych, gospodarce, turystyce czy edukacji. Muszą one jednak być zarządzane i wykorzystywane w sposób, który nie zagraża mu zniszcze-

niem i nie narusza integralności tego dziedzictwa. Sposoby wykorzystania dziedzictwa nie mogą także ograniczać praw innych osób do korzystania z jego wartości.

Wystrój w rejonie Bobolic i Polonowa wykładowy, przy tym także atrakcyjnie wizualnie stanowiska archeologiczne – liczne wczesno renezanse grodziska, kamienno-ziemne kurhany, cmentarzyska kurhanowe – stanowią szansę dla realizowania działań, mających na celu nie tylko ich ochronę, lecz również szersze udostępnianie i popularyzacja. Połączenie zasobów archeologicznych z atrakcyjnością tutejszego środowiska przyrodniczego oraz walorami krajobrazowymi okolicy może stanowić wartościowy bodziec dla rozwoju turystyki archeologicznej w tym regionie.

Przy realizacji działań związanych z ochroną i udostępnianiem dziedzictwa archeologicznego regionu Bobolic, niezmiernie ważną jest współpraca i zaangażowanie w te działania nie tylko archeologów czy historyków, ale innych stron: pracowników Nadleśnictw, przedstawicieli miejscowych władz, działaczy lokalnych stowarzyszeń, zwłaszcza zaś samych mieszkańców tego regionu – w różnym wieku, o różnych zainteresowaniach czy profesji – pasjonatów archeologii, oraz wszystkich innych, dla których

to dziedzictwo posiada jak wartość. Integrowanie się różnych środowisk w działaniach skupionych wokół dziedzictwa archeologicznego prowadzi bowiem do budzenia potrzeby budowania odpowiedzialności obywatelskiej i opieki nad nim, a w efekcie do jego skutecznej ochrony, zarządzania i upowszechniania, z korzyścią dla tego dziedzictwa, a zwłaszcza dla obecnych oraz przyszłych pokoleń.

Instytut Prahistorii
UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND